

Ideali vzgoje

Napisal prof. dr. Fr. Drtina

Poslovenil dr. Drag. Lončar

Druga izdaja

Ljubljana 1932

11675

D 11 -07-1997 /574

Opomba prelagateljeva: Ta avtorizirani prevod je izšel prvič 1901. leta v knjižici „Kaj hočemo“, ki ni bila namenjena v prvi vrsti učiteljstvu. Mislim, da bo spis dobro došel zlasti sedaj, ko uvajamo novo šolo, ne samo učiteljstvu, ampak tudi staršem.

Vzgoja mladine zagotavlja in določuje prihodnost naroda. Zato se mora previdna politika posebno skrbno baviti z vzgojevalnimi in šolskimi vprašanji. Izobrazba izumirajočega pokoljenja se po vzgoji izroča mlajšemu pokoljenju in se mu daje s tem obremenjeno navodilo, v kakem smeru se mora njegovo kulturno življenje razvijati, da bo pomenilo napredek, izpopolnjevanje. Zato se v vzgojevalnem sistemu najbolje zrcali ves kulturni obraz kakega naroda v določeni dobi.

Razne dobe imajo razne ideale vzgojevalnega dela v soglasju s svojim kulturnim značajem. Kratek pogled v preteklost nas pouči o stvari in nam razjasni i našo sedanjost i najbližjo prihodnost. /

I.

Ves kulturni značaj nove dobe se nam kaže kot posebna sinteza dveh nasprotnih si svetovnih in življenskih naziranj, ki sta

vladali v starem veku in v srednji dobi, a n-
tike in krščanstva, naturalizma
in supranaturalizma.

Grški človek, v katerem se nam je naj-
bolje vtelesil ideal starega sveta, se obrača
v svojem naturalizmu k narodi s polnim za-
upanjem, vidi v tukajšnjem svetu zadostni
razlog svojega bivanja, zaželeni namen svo-
jega življenja, veseli se življenja, mladosti,
razkošja, zdravja, lepote in veruje, da ima
vse prirodno delovanje in celó tajno svetov-
no gibanje notranji namen: vršiti dobro. To
splošno naturalistično naziranje je določē-
valo i staroveško vzgojevanje, zlasti grško.
Prizadevalo si je, da razvija vse prirodne,
telesne in duševne človeške sile k popolnosti.
Ideal, kateremu se je izkušalo približati, je
bilo organično spajanje dobrega in krasnega
v helenski p o p o l n o s t i. Ta »kalokagathia«
je pravo jedro vsega kulturnega prizadevanja
grškega naroda. Grški človek je bil vzgoje-
van tako, da bi bil krepek in krasen po svoji
zunanosti (kalós), da bi pa bila ta lepota
obenem izraz etično dobre notranjosti (agat-
hós), da bi bile i njegove duševne lastnosti
vsestransko razvite in bi bil zmožen vrlo
izpolnjevati svojo nalogo v družini, občini,
in državi. V soglasju s tem idealom sta bila

dva osnovna dela grške vzgoje: g i m n a s t i š č n o (telesno) in m u z i č n o (duševno) vzgojevanje. Jako važna posebnost grške vzgoje, kakor se nam zlasti kaže v Atenah in Sparti, pozneje pa v Rimu, je ta, da je vzgoja izključno v rokah d r ž a v e. V tem je tudi bistveni razloček od orientalne vzgoje: na vzhodu je bila vzgoja (enako kakor znanost in umetnost) vedno v ozki zvezi s posameznimi verskimi sistemi, duhovniki so bili obenem vzgojevatelji in učitelji, dočim je postala na Grškem in v Rimu religija sama odvisna od države, vzgoja pa kmalu izključno državna naprava. Ne verske družbe, ampak država sama je skrbela, da vzgaja mladino v vrle državljane v soglasju z narodnimi tradicijami. Ta vzgojevalna avtoriteta in vsemogočnost grške države se javlja zlasti v Sparti, dasi tudi v Atenah. Ta znak, da je vzgoja državna stvar in da se mora mladina izobraževati z ozirom na potrebe države, določuje smer grški pedagogiki in je zelo soroden modernim pedagogičnim idealom.

Ozreti pa se moramo na dvoje različnih znakov staroveške vzgoje, ki sta v nasprotju z modernimi razmerami. Staroveška vzgoja se je tikala v prvi vrsti enostransko l e m o š k e m l a d i n e. V vsem klasičnem starem veku,

grškem in rimskem, je bila žena podrejena ne le v državi, ampak tudi v družini; bila je pod oblastjo moža in omejena v svoji delavnosti na domača dela, stanovala je v prostorih zanjo odkazanih (gynaikeion), podobno kakor so doslej zaprte moslemske žene v haremih.

Poleg tega se je ozirala staroveška vzgoja le na polnopravne državljane, dočim so velike množice rokodelskega in poljedelskega ljudstva ječale v suženjstvu brez pričakovanja, da bi se mogle vsaj količkaj izobraziti. Suženj je bil popolnoma ločen od duševnega dela, podjarmljen za grudo in navezan na žuljevo delo svojih rok. Gospodar ga je imel le za poduševeljeno imetje.

Aristoteles, ki dokazuje upravičenost suženjstva iz ljudske prirojenosti, naravnost zahteva, da bi otroci državljanov ne občevali mnogo s sužnji, — da ne bi posiroveli. Tako je pri največjem razvoju grškega demokratiizma grška vzgoja vedno — aristokratična.

Krščanstvo je, kakor se je dovršilo v srednjeveški kulturi, glede vzgoje v popolnem nasprotju s staroveško kulturo, zlasti grško. Ako je bila ta naturalistična, je ves krščanski svetovni in življenjski nazor supranaturalističen. Krščanstvo je na-

sproti prirodi nezaupno, smatra jo za pokvarjeno, s prvim grehom odpadlo od Boga. Namen ljudskega življenja ne sme biti ta, da v krasni obliki razvijamo prirodne nagone in zmožnosti k popolnosti, ampak da jih zatiramo, morimo. Ideal krščanskega zemeljskega življenja je: preroditi se v duhu in resnici, izpremeniti se v novega človeka, čisto duševnega, višjega, ki je v popolnem nasprotju s prirodnim, telesnim človekom.

Nasproti staroveškemu življenskemu in vzgojevalnemu idealu p o p o l n o s t i, ki spaja prirodno krasno z dobrim, stavi krščanstvo ideal s v e t e g a življenja kot pripravo za smrt in pravo nadnaravno življenje. Ideal srednjeveškega krščanstva je s v e t o s t, pot k temu idealu je p o b o ž n o življenje.

To nasprotje osnovnega nazora se kaže v tem: Grki so vzgajali svojo mladino v prirodi, v gimnazijah in palestrah, obrastlih z zelenjem in drevesi, v neposredni zvezi z naravo, a krščanstvo ustanavlja svoje vzgojevalne zavode ločene od sveta — v samostanih. Samostan je v krščanskem svetovnem in življenskem naziranju tisto mesto, kjer si je mogoče pridobiti popolnost v krščanskem zmišlu, katere pogoj je vprav zatiranje treh najmočnejših nagonov prirodnega in grešnega

človeka: nagona po imetju z obljubo rado-
voljnega uboštva, nagona po družinskem živ-
ljenju z obljubo devištva in nagona po uve-
ljavljanju svoje osebe v življenju, želje po
časti in priznanju z obljubo neomejene po-
korščine.

Staroveško vzgojevanje je bilo gimnasti-
čno-muzično, prizadevalo si je, da bi se
človek i telesno i duševno pokazal in si pri-
dobil veljavo v vnanjem svetu; krščansko
vzgojevanje oznanjuje nasproti temu pokoro
in zatajevanje samega sebe, oznanjuje zanika-
nje vse prirojenosti, da bi se človek zaprl sam
vase, preziral svet, umrl za svet in se prerodil
za nebesa. Ne vaditi, razvijati in izpopolnje-
vati naravnih zmožnosti telesa in duše, ampak
učiti se molčati, poslušati, prenašati krivice in
nasprotstva, ne ustavljati se hudemu v sreč-
nem pričakovanju blaženosti in popolnosti v
posmrtnem življenju — to je ideal krščanske-
ga življenja in krščanske vzgoje.

In ta vzgoja, katere ideal sem kratko na-
značil, je bila izročena izključno c e r k v i.
Cerkev si je sploh znala neomejeno ohraniti
svojo suvereniteto i v znanosti i v umetnosti
skozi ves srednji vek. Pod pokroviteljstvom
cerkve so nastale s a m o s t a n s k e i n k a t e-
d r a l n e (pri škofovskih stolnicah) šole, obo-

jih namen pa je bil v prvi vrsti vzgajati polne duhovnike, v drugi vrsti šele zunanje posvetnjake. Zato je bil važen razloček med *schola interior* za duhovnike in *schola exterior* za posvetnjake, hrepeneče po izobrazbi. Ideal vzgoje srednjeveškega krščanstva je označil *Rabanus Maurus* v 9. stol. kot polnost bogoslovskega znanja (*scientiae plenitudo*), pravo življenje (*vitae rectitudo*) in izobrazbo v posvetnih znanostih (*eruditionis perfectio*). Cerkvenega izvira so bile tudi pozneje nastale *mestne šole*, kakor se sploh v srednjem veku ni moglo ničesar ustanoviti brez cerkvene avtorizacije.

II.

Krščanstvo pri vzgojevanju ni delovalo samo negativno s svojim supranaturalizmom, ampak tudi pozitivno z zapovedjo dejanske ljubezni do bližnjega. Zvest enakosti in bratstva vseh ljudi, odkupljenih s Kristovo krvjo, je začela prodirati med evropsko ljudstvo in si prizadevala, čeprav jako polagoma in nepopolno, da poravna nenaravna družabna nasprotstva in nesoglasja. Ideal krščanske popolnosti je bil vedno zelo oddaljen od pravih razmer, v katerih je srednje-

veško ljudstvo živelo; zato tudi v srednjem veku nista bili odstranjeni omenjeni hibi grške vzgoje.

Suženstvo se je olajšalo; toda v izpremenjeni obliki je trajalo dalje in cerkvena vzgoja se je tikala vedno le nezna t neg a dela ljudstva — brezštevilne množice podjarmljenega človeštva je niso bile deležne. Karel Veliki je sicer mislil na enotno narodno šolstvo, ki bi bilo seveda pod cerkvenim nadzorstvom in širilo elementarno izobrazbo v vse sloje — toda cerkev ni porabila njegove misli. Krščanstvo je povzdignilo položaj žene v družinskem življenju in v človeški družbi — toda, kolikor je cerkev skrbela za dekliško vzgojo, ni imela pravega namena pripraviti žensko za družinsko življenje ali javno delovanje, marveč jo vzgajati za samostan in za nebesa. Pač so mnoge srednjeveške žene delovale, ne sicer z umsko izobrazbo, ampak s svojo moralno silo; vnete koprnenja po nadnaravnem življenju, so se mogočno bleščale v krščanskih čednostih. Znanstvena izobrazba pa se je zopet tudi pri ženah omejevala le na one plemenitega rodu, izmed katerih so se mnoge v samostanskih šolah v tedanjem pomenu znanstveno izobrazile, da, naučile so se i latinske verze delati.

Petnajsto in šestnajsto stoletje nam je prineslo nov vzgojevalni ideal. R e n e s a n c a in r e f o r m a c i j a, oboje gibanje izprva namerjeno drugo proti drugemu, nasprotno si po svojem postanku in razvoju, vendar na konec enakomerno in složno izdelujeta nov kulturni tip in s tem znatno vplivata tudi na nazore, kako se naj vzgaja.

Obojemu gibanju je skupna h i s t o r i č n o s t. Oboje oznanja povratek k minulosti, le da se hoče renesanca vrniti k staroveški minulosti, dočim reformacija k minulosti prvega, evangeljskega krščanstva. Oboje to važno kulturno gibanje spaja individualizem nasproti srednjeveškemu univerzalizmu. V njiju se tako polagoma ustvarja ideja m o d e r n e g a č l o v e k a, ki si na podlagi spojenega starega veka in krščanstva ureja svoje nazore in svoje življenje.

Moderni čovek se vrača zopet k staroveškemu n a t u r a l i z m u, katerega zvišuje s tem, da poudarja izključno poedinca; toda skuša s tem naturalizmom združiti v enotno, organično celoto pozitivno stran krščanstva — dejansko ljubezen do bližnjega. Moderni človek ne živi za nebesa, ampak za ta svet in na tem svetu si prizadeva, da se

uresniči vzvišena zapoved ljubezni, moderni človek uveljavlja resnico Spasiteljevih besed, da »je božje kraljestvo v vas«.

Renesanca in zlasti humanizem sta povzročila, da se evropsko ljudstvo sicer obrača k idealu staroveškega človeka; toda zadovoljuje se le s formalno stranjo in proglašja za vzgojevalni namen nastajajoče nove dobe nezamostojno posnemanje latinske besedne izvežbanosti (*eloquentia*) poleg stvarne izobrazbe (*sapientia*), kolikor je je možno pridobiti pri staroveških pisateljih. V istem času pa skuša reformacija uveljavljati krščanski ideal (*pietas*) in tako se oboje sodobno gibanje ujema v enotnem vzgojevalnem idealu, ki naj velja za prvi svit nove dobe in katerega je označil Sturm z besedami »*sapientia et pietas*« (modra in zgovorna pobožnost).

Krščanski živelj, ki prodira v reformaciji, pa si obenem prizadeva, da bi se odstranili nedostatki staroveškega vzgojevalnega ideala, to je, da bi bila predvsem izobrazba pristopna najširšim vrstam. Prvi širitelj misli o narodnem šolstvu v novi dobi je Luther, ki v svoji znani poslanici županom in svetovalcem nemških mest zahteva šol za vse sloje ljud-

stva obojega spola (torej ne le za izobrazbo duhovščine), hoče, da bi se pri teh šolah ustanovljale knjižnice, glavno pa to, da bi posvetna gosposka skrbela za te šole, ki bi potem ne bile pod cerkvenim nadzorstvom.

O tem, kako se je začelo priznavati, da je treba nujno enakomerno vzgajati deklice, imamo jasen dokaz v teh besedah našega Komenskoga (Didaktika, češka IX.): »Tudi ni nobenega vzroka, zakaj bi se moral ženski spol . . . ločiti od umetnosti jezikov in od modrosti. Zakaj enaki so ljudje, božji obraz, kakor mi, enako udeležnice milosti in kraljestva bodočega veka, enako obdarjene z mislijo, zmožno umevati modrost, da, še več, z darom nežnosti so dostikrat odlikovane pred nami; prav tako jih časih uporablja gospod Bog k velikim rečem (da oskrbujejo pokrajine, gospodarstva i cela kraljestva, tudi k temu, da dajejo kraljem in knezom posebne svete, prav tako k zdravniški umetnosti in v odpomoč ljudem, da, še več, tudi k preroški službi, k temu, da se po njih poučujejo in kaznujejo duhovniki in škofje itd.). Zakaj naj bi se učile le abecede, a dalje potem naj bi jih podili od knjig?«

Sedaj nastaja jako veselo gibanje. Višje, učene šole se ustanavljajo in urejajo v zmislu

humanističnega ideala kakor v protestantovskih deželah (Melanchton, Sturm), tako v katoliških (jezuitsko šolstvo); za ljudsko šolstvo pa nastopa vrsta navdušenih reformatorjev, izmed katerih je zlasti naš Komensky s svojim delovanjem dajal smer.

Vzgojevalni ideal, kakor ga je vzbudila renesanca, se razvija dalje in izpopolnjuje. Nasproti formalizmu humanistične zgovornosti čim dalje bolj pridobiva veljavo stvarno učenje, učen je realij. Šola naj navaja ne le k znanju tega, kaj in o čem so pisali Aristoteles in Plinius, Hippokrates in Galenus, ampak naj tudi daje naravnost navodilo, kako preiskovati naravo in kako jo povpraševati po zmislu tajnih njenih pojavov. In iz tega učenja prirode se določujejo tudi osnovne točke vzgojevalne umetnosti. Odtod določbe, da se mora pri učenju postopati od prostega k sestavljenemu, od prejšnjega k naslednjemu, od vzrokov k posledicam, od stvari k pravilom. Zlasti pri jezikoslovnem pouku pomenijo ta pravila znaten napredek. Obenem pa zahteva z naraščajočo zavestjo modernih narodov materinski jezik pravico, da bi bil središče vse šolske izobrazbe in naravno sredstvo za učenje kakršnihkoli tujih jezikov.

Tako se nam že sedaj kažeta realizem in nacionalizem kot znaka modernega vzgojevalnega ideala.

Poseben značaj svoje vrste ima vzgojevalni ideal v 18. in 19. stoletju.

III.

Pokazal sem, da sta bila vzgoja in šolstvo v srednjem veku popolnoma v oblasti cerkve; z renesanco in reformacijo je pa nastala korenita izprememba, ki si je prizadevala, da od vzame cerkvi vzgojo. Ta razvoj, odvzeti cerkvi vzgojo, se je vršil sicer vsa stoletja; toda šele proti koncu 18. stoletja moremo zaznamovati končno njegovo zmago. S tem je v zvezi to, da je nehalo biti ideal življenja samostansko življenje, da se je zelo zmanjšalo število samostanov, da so mnogi meniški redovi izginili in je bilo duhovščine splošno manj, da so bile i mnoge cerkve zrušene — skratka: pogled evropskega ljudstva se je obrnil od onega sveta zopet k pozemeljskemu življenju. Moderni človek vidi zopet na zemlji zadostni namen življenjskega prizadevanja in se vrača k staroveškemu idealu, le da je ta ideal poplemenitila in povzdignila krščanska ljubezen.

Namesto cerkve kot vzgojevalnega organa nastopa polagoma država. Ta ustanavlja in vzdržuje šole raznih stopenj ter določuje učne predmete in smer učenja.

Naturalistično naziranje sveta in človeškega življenja prihaja zopet na površje. S to izpremembo je v zvezi tudi to, da polagoma izginja nezaupanje v prirodni človeški razum, da, važnost razuma narašča. Krščanstvo je sicer tudi cenilo pomen prirodnega znanja kot sredstva v dosego spasenja, vendar je imelo do sile človeškega razuma precejšnje nezaupanje in je vedno prirodno znanje podrejalo nadnaravnemu razodetju. Pravi značaj krščanskega človeka ni v tem, kako je prosvetljen njegov razum, ampak v tem, ali ima vero in ljubezen, te dve osnovni krščanski kreposti.

S tem, da se je človeštvo vrnilo k staroveškemu naturalizmu, je nastala i v tem naziranju zelo bistvena izprememba. Moderni človek, čeprav bi bil sicer krščanskega mišljenja, ne obrača svojega pogleda izključno k posmrtnemu življenju, ne pričakuje pomoči in podpore od nadnaravne milosti, ne išče resnice in pouka v razodetju, ampak priznava pozemeljskemu življenju samostojno ceno, hoče uporabljati vse prirodne darove in

zmožnosti ter jih izobraziti k popolnosti, kar najvišje mogoče, veruje v prirodni razum in od njega pričakuje pouka in blaženosti. »Znanje je moč«, kakor pravi Bacon, »toliko premoremo, kolikor vemo«, »savoir c'est faire« (delo je odvisno od znanja), to so glavna gesla nove dobe. Ponos moderne dobe so njene vede.

Nova odkritja, nadepoln napredek prirodnih ved, razširjenje obzorja evropskemu ljudstvu v prostoru svetovja z dalekosežnimi astronomičnimi, kozmologičnimi in geografičnimi iznajdbami v začetku nove dobe, to so glavni pojavi, ki so povzročili, da se je povečalo spoštovanje do prirodnega človeškega razuma. Ta razvoj pa je prišel do vrhunca v 18. stoletju, ki pomeni enostransko gojitev umske izobrazbe, utopistične nade, da si pridobi ljudstvo z razumom nove, nepričakovane sile; pomeni optimistično pričakovanje, da daje izobrazba zagotovilo splošnega, doslej neznanega blagostanja. To je p r o s v e t l j e n o s t o s e m n a j s t e g a s t o l e t j a , smer idej, ki določuje nove vzgojevalne ideale in ki s svojimi posledicami izdatno posega še v našo sedanost.

Prosvetljenost pomeni sicer povratek k staroveškemu racionalizmu, umskosti, vendar

se razlikuje od njega v bistvenih točkah. Staroveška umska izobrazba in znanstveno delo sta imela vedno izključno teoretični značaj; namen, ki sta mu služila, je bil bolj estetičen, polnopravni državljani je s tem plemenito in prijetno izpolnjevali prosti čas svojega življenja — prosvetljenost nove dobe pa ima nasproti temu od začetka praktični značaj in namen. Prevladati naravo, popolnoma uporabiti vse sile, ki jih človeku podaja, s tehničnimi iznajdbami in odkritji lajšati in slajšati pozemeljsko bivanje, to je zadnji namen moderne vede. In minuli vek se je vdajal sladkim sanjam, da ta namen ljudstvo gotovo doseže, da si s popolnim razvojem umskih zmožnosti zopet pridobi v pozemeljskem življenju — izgubljeni raj.

Prvi misleci te nove dobe so navdušeni preroki baje krasnejše prihodnosti in njih glasovi naravno določujejo smer novo ustvarjanju, ki se vzgojevalnemu idealu, ki je v soglasju z vsem kulturnim značajem.

Descartes podaja na koncu svoje razprave o metodi nekako kulturno sliko takega človeka bodočnosti, človeka, ki vlada neomejeno nad vsemi življi in nad vso naravo, ki je s svojo popolno zdravniško umetnostjo neomejen gospodar svojega zdravja,

ki si s krepostjo in z moralno popolnostjo pridobiva popolno blaženost v pozemeljskem življenju, ki ne umira v bolečinah, ampak mirno zaspi v visoki starosti.

Bacon se zlasti v svoji krasni utopiji »Nova Atlantis« vdaja najvabljivejšim nadam o rajski blaženosti, ki jo more pridobiti človeku razum. Tam podaja pozornosti vredno sliko o tem, kakšen bo položaj človeštva, ko nas razum privede do vsevednosti in vsemogočnosti, in nam kaže načrt vzgojevalnega sestava, kakršen bi se nekako ujemal z idealom prosvetljenosti.

Bacon slika srečno ljudstvo, pri katerem cvete znanstveno delo. Živi na blaženem otoku daleč na zapadu, na novi Atlantidi. Sredi tega otoka je prekrasen znanstveni in vzgojevalni zavod, Salomonova palača, kjer se obenem znanstveni poznatki prilagodujejo praktičnemu življenju, kakor smo omenjali.

Navajati morem le nekatere podrobnosti. V ogromnih pozemeljskih prostorih so stroji, s katerimi se tvorijo novi življi, vzbuja se poljubno pritisk zraka in stopinja mraza; na nebotičnih gorah so sezidani pol milje visoki stolpi (observatoriji), določeni za meteorološki preiskovanja. Na njih moremo poljubno

priklicati nevihte, dež, sneg ali pa si zagotoviti jasno in suho vreme. V jezerih, v ta namen pripravljenih, se umetno rede in goje redke ribe in vodni ptiči, v posebnih vrtovih, primerno napravljenih, se poskušajo in aklimatizirajo rastline iz vseh delov sveta; drugod zopet se opazujejo barvni in svetlobni pojavi, izumevajo se stroji, s katerimi je mogoče v neskončno daljavo jasno videti in prenašati glasove na veliko oddaljenost; posebna rajska voda vzdržuje svežost in zdravje prebivalcev in poljubno podaljšuje človeško življenje.

In enako je bil prvi nemški mislec v tej dobi, Leibniz, navdušen proslavljalec razuma. Prizadeval si je za enotno organizacijo znanstvenega dela v trdnem prepričanju, da je razvoj časovnih dogodkov in napredek omike v zvezi z razvojem znanstvenega spoznavanja. Po njegovih mislih je kulturni preporod človeštva mogoč prav v organizaciji znanstvenega dela. S složnim sodelovanjem vseh narodov na tem področju dosežemo, kakor je upal, popolno spoznanje vesoljstva (Nemci so imenovali to spoznanje »Weltweisheit«), in to zagotovi človeku trajen mir, blagostanje in srečo že v tem življenju. Zato je trdno veroval, da bode reforma vzgoje obe-

nem reforma vse človeške družbe. Leibnizov racionalizem se druži z njegovim neomejenim optimizmom. Dopisoval si je z vsem izobraženim svetom svoje dobe, ustanavljal akademije znanosti v Berlinu, Petrogradu (brez uspešno se je trudil za to na Dunaju); ko je videl, da latinščina kot enotni jezik izobražencev raznih narodov izgublja ta monopol, je hotel izumiti nekak skupni jezik z znaki (pasigrafija), kjer bi se določeni znanstveni pojmi označevali z enakimi pismenimi znaki (kakor v algebri).

Ni treba navajati daljših dokazov o značaju p r o s v e t l j e n o s t i, kakor je dospela na vrhunec v 18. stoletju.

Dejstvo je, da je moderni človek, prerojen po renesanci in reformaciji, veroval v silno moč svojega razuma, videl naprej, kaj razum še iznajde, in trdno upal, da znanstveni razvoj pripomore k osrečenju človeštva. Osemnajsto stoletje stoji v tem znamenju razuma.

V francoski revoluciji, s katero se dovršuje minulo stoletje, je bila postavljena na božji sedež — boginja razuma. Razumu se je klanjalo evropsko ljudstvo.

Ta smer idej nam podaja nove vzgojevalne ideale. Vsa država, ki polagoma zma-

guje nad cerkvijo v vzgojevalnem delu in se sama pooseblja v neomejenem, prosvetljenem vladarju, ima kot namen blaginjo celote (salus populi). Vladarji so kot nekaka pozemeljska previdnost svojih narodov in skrbe ne le za procvit trgovine, industrije in poljedelstva ampak tudi za pouk, izobrazbo, šolstvo, umetnost in literaturo. Dvorni ljudje z veseljem sprejemajo učenjake in umetnike.

Toda vse to navdušenje za izobrazbo in omiko — posredno nadaljevanje renesance — se kaže kot aristokratsko gibanje. Podjarmljenemu in zaslužnjenemu ljudstvu se podajajo le drobtinice sodobnega znanja in umetnosti v obliki miloščine. Le polagoma se prebuja zavest pravice do izobrazbe in zavest splošne, obvezne šolske dožnosti.

Prepričanje o razumnosti človeškega bitja je postalo dogma. Verovalo se je, da pride vsak človek kot razumno bitje na svet. Njegova razumnost pa se v potrebni meri uveljavlja le tedaj, ako ima pravo in primerno vodstvo in vzgojo. Le slučajni nedostatek je, ako zamre v človeku njegova prirojena razumnost. Vzgoja se smatra kot čudežno sredstvo, s katerim je mogoče doseči krepost, pravičnost in brezkončno blaginjo vsakega posameznika. Zato padajo Rousseau-

jeve vzgojevalne ideje na tako rodovitna tla in delujejo naravnost revolucijsko.

IV.

Zanimivo je v 18. stoletju razmerje sodobne kulture h krščanski religiji. Krščanstvo je poleg antike (ki jo je obnovila renesanca) drugi osnovni del vse moderne izobrazbe. Naravno je bilo, da se je primerjalo krščanstvo s staroveškim svetovnim nazorom. Tu se je pa videlo, da so se mnoge krščanske ideje že v grškem starem veku naglašale in uveljavljale, da imajo velikani, kakor Sokrates, v vsem svojem življenju in trpljenju mnogo krščanskega na sebi, in začeli so polagoma prihajati do prepričanja, katero je verska strpnost oživljala, da se pod različnimi sektami in veroizpovedanji skriva neko skupno jedro prave prirodne religije. In ni bilo čuda, ako so si tedanji ljudje mislili, da bo ta prirodna religija, prosta različnih praznovernih dodatkov, ki jih je religiji baje obesila človeška neumnost, z vito preračunljivost duhovnikov in vladeželjnost vladarjev, v soglasju z zahtevami razuma, da bo to religija, ki se bo docela strinjala s prosvetljenim značajem vse dobe. Množe se spisi, ki dokazujejo »razumnost« krščanstva

in podajajo načrt te prirodne religije. To pravo, čisto krščanstvo, prosto čudežev in skrivnosti, je bilo v dolgem cerkvenem razvoju spojeno s koristmi, ki so mu tuje, in je bilo pokvarjeno; šele prosvetljenost — tako so si domišljali — je obnovila krščanstvo v prvotnem njegovem jedru in določila preprosto, najvišjo njegovo zapoved: »Veruj v Boga in izpolnuj svojo dolžnost!«

Enako se mora na umski osnovi zidati tudi moderna država, država razuma: nadomešča naj dosedanje historične oblike, ki so že zastarele in preživele.

Dosedanja država je nastala slučajno, njena uredba ni bila premišljena, ni se opirala na trdna umska načela.

Namen dobe je, da se odstranijo prav ti nedostatki, ki se protivijo prirodnemu razumu. In država razuma se mora opirati na prirodno pravo človeka, ki postaja v zvezi z načeli francoske revolucije, z enakostjo in svobodo vseh posameznikov, osnovna dogma moderne državne ustave. Razglasitev človeških prirodnih pravic iz leta 1789. je najvažnejša izjava minulega stoletja, ki si prizadeva, da bi bila i država zračionalizirana, t. j. da bi bila nje uredba v soglasju z zahtevami prirodnega razuma.

In tako se vse racionalizira. Vse dosedanje, kar je historičnega, vse to, kar se opira na sporočilo, se zameta kot nerazumno in se nadomešča z uredbo, ki se strinja z razumom. Racionalizira se i prostor in čas: izumi se metrična mera, decimalni sistem, Francija se razumno deli namesto slučajnih provincij v departemente — da, v prepričanju, da nastaja nova, krasnejša doba evropskega ljudstva, se začinja novo letoštetje od 1791. leta, nova era — prirodne vlade obožavanega razuma, ki prinese človeštvu zaželeni raj.

Glavno dva moža sta se poprijela dela, da bi uresničila vzgojevalni ideal prosvetljene dobe, *Bascdow* in *Pestalozzi*. *Bascdow* kaže v svojem življenjskem prizadevanju predvsem enciklopedični značaj svojega časa. S tem hočem reči to: Osemnajsto stoletje odstranja latinščino kot sporazumevalni jezik učenjakov in dela v obliki sloynikov ali enciklopedij (najstarejša je Baylova, pa d' *Alembertova*) nadopolne poskuse, kako bi se dalo praktičnejše širiti znanje, kako bi zlasti v danem trenutku vsak posameznik imel pri roki poljubne vrednosti. Ti slovniki so prav za prav le nadaljevanje smelih načrtov *Komenskega*, kakor nekak »*orbis pictus*«, sestavljen v abecedni obliki, uresničenje pansofičnih

prizadevanj. Tudi Basedowa »Elementarwerk« ima enciklopedični značaj, ker je zbirka najrazličnejših vednosti. Praktično je pa skušal Basedow uresničiti v prosvetljenem duhu vzgojevalne ideje Komenskega in Rousseauja v svojem dessavskem Filanthropinu. Filanthropin naj navaja k pravi človečnosti. »Namen vzgoje mora biti izobrazba Evropejca, čigar življenje bi bilo tako neškodljivo, tako splošno koristno, tako zadovoljno, kakor ga more prav vzgoja pripraviti.«

Mnogo bolj resno, temeljito in plodonosno je pa deloval Pestalozzi. Sam je bil duh nenavadne ljubezni in neizmerne pridnosti, s svojo dobo vred je bil navdušen za važnost in pomen popolne vgoje, ki mu že ni bila samo enostransko poučevanje in prosvetljevanje razuma, ampak v enaki meri plemenitev čuta in utrjevanje gojenčeve volje.

Tako se vzbuja nove misli, ki dajejo smer primerni vzgoji mladine. Toda 18. stoletje se začneja že tudi ozirati na vzgojo odraslih. Časopisje te dobe se v prvem početku z gorečo vnemo oprijemlje vzgojevalne in izobraževalne naloge, hoče odstraniti predsodke, rušiti praznoverstva, širiti

med narod »razumne« misli. Tu opažamo često nenavadno resničnost in resnost, ki še dandanes dostikrat umika zabavni tendenci.

S prosvetljenjem je v zvezi človek o ljube, ki v filantropičnem gibanju blagodarno deluje ne le v šoli (n. pr. s tem, da se je odpravilo telesno mučenje), ampak odvarja i važne socialne reforme. Zlasti v sodništvu se uresničujejo reforme važnega vzgojevalnega pomena. Osemnajsto stoletje že začjenja smatrati zločinca kot nesrečnega človeka, ki so ga zanemarjeno vzgajanje in žalostne življenske razmere spravile na pot pregrehe in krivice. Začenja se zvracati na družbo del krivde, da ne skrbi za pravo vzgojo vsakega posameznika. Krute, nečloveške kazni se odstranjajo in kaznovanje samo dobiva edino ta pravi namen, — da bi boljšalo. Šele v 18. stoletju neha biti kazen maščevanje in postaja uspešno sredstvo za нравno poboljšanje. Osemnajsto stoletje že začjenja zidati poleg kaznilnic tudi prisilne delavnice. In v tem zmislu je prerok novih vzgojevalnih idealov, obsegajočih vse človeško življenje in vse socialne vrste, zopet Pestalozzi: »Vzgoja in zakonodajstvo,« tako pravi, »morata slediti napredku narave (t. j. od čutnosti k нравnosti). Živalsko dobro voljo

morata z domačim življenjem izpreminjati v človeško dobro voljo in jo vzdrževati z zvestobo in vero.« Razmerje delavca in posestnika ga z vzgojevalnega stališča zelo zanima, ko se vprašuje: »Ali ni za te naše soljudi, ki imajo, rojeni z enakimi prirodnimi pravi kakor mi, enake pravice kakor mi, lastniki zemlje, ali ni za te državljane, ki vsako breme socialnega združenja sedmernato prenašajo, nobenega mesta v naši sredi, ki bi zadovoljevalo njih prirojenost?«

Pestalozzi stavi važno zahtevo socialne vzgoje, ki je pravi vzgojevalni ideal našega veka. Gola skrb družbe za revne in bolne ne zadošča temu idealu, zahteva se vsestranska pomoč, nravni pripomoček. Slučajna dobrodelnost, trenutna, nesistematična se mu dozdeva, kakor pravi nekoliko trdo. »zakopavanje pravice v gnojišče milosti.« »Toda tu gre,« kakor pravi drugod, »v resnici bolj za načela nego za miloščino, bolj za pravni čut nego za bolnišnice, bolj za samostojnost nego za milost.«

V.

Ako je bilo 18. stoletje doba smelih načrtov, posebnega navdušenja in splošnega zaupanja v silo umske vzgoje, je nasproti temu

19. stoletje doba dejanj, vsestranske organizacije šolstva na raznih stopinjah, temeljitih izprememb na vzgojevalnem in poučevalnem področju.

Naša doba se je streznila: ne strinja se s prosvetljeno dobo v prepričanju, da moreta sila in moč razuma osrečiti človeštvo, ne vda se napačnemu optimizmu. Označena prerokovanja Baconova, Descartova in Leibnizova o iznajdbah, ki jih izumi osvobojeni človeški razum, so se imenitno uresničila — toda ves ta čudoviti, dotlej neznani razvoj razuma ni pripomogel k temu, da bi se človeštvo naše dobe čutilo srečno. Da, nasprotno, zaupni optimizem obeh minulih stoletij, ki je videl vse krasno, ki je smatral, kakor Leibniz v svoji Theodiceji, ta svet za najpopolnejši izmed vseh svetov, kar bi jih moglo biti ustvarjenih, se umika pesimističnemu naziranjju. Byron in Leopardi, Schopenhauer in Nietzsche označujejo jako bistveno značaj idej naše dobe. Tako v začetku stoletja nastopa nasproti racionalizmu romantizem, ki nadomešča suhi, preudarni razum s čutom in domišljijo. Ne pričakujeta se od prihodnosti raj in blaginja, tudi v preteklosti vidi zopet mnogo krasnega, pozornosti vrednega. Romantizem povzročuje vprav prepород historičnih

študij. Zlasti v učenem novohumanističnem gibanju (v tem duhu se je modificiralo gimnazijsko učenje v našem stoletju) se slika zopet grška antika kot krasen plod prave človečnosti in postaja poleg naravoslovnih študij osnovni del višje izobrazbe.

Rekel sem, da je bil optimizem minulega veka aristokratskega značaja. Naravno, da se ni mogel vzdržati, kakor hitro so se v naši dobi oglasili k prosvetnemu delu tudi doslej izkjučevani življi, kakor hitro je postala šolska izobrazba splošna in je zavest o teži življenja in o družbeni neenakosti prešinila vsakega posameznika. Ni pa zmagal pesimizem. Čim širši sloji so se jeli udeleževati duševnega življenja, tem bolj je rastla ljubezen do življenja, tem bolj prizadevanje, da z velikim, neumornim delom vse izpopolnimo, izboljšamo. Pesimizem je prehodni val, pojav bolehnosti, često znak mode, izražajoče naveličanje, dolgčas, ki pohajata prav od prebitka in blagostanja. Nasproti obema nasprotnima si smerima optimizma in pesimizma se širi in pridobiva veljavo v naši dobi melioristično zaupanje, namreč naziranje, da se da z vzgojo in delom vse izpopolniti, dobro uresničiti. Splošno pa prodira to spoznanje, da se zaželeni napredek in izboljšanje vseh

človeških razmer ne dasta uresničiti le z izpopolnjevanjem človeškega razuma. Razum je le del človeškega bitja, v njem ni prav za prav gibne sile, ki vede človeka k činom in povzroča njegovo srečo ali nesrečo. Čut in volja sta v človeku poleg razuma svojepravna činitelja, onadva nagibata k vsemu delovanju, na njiju se mora torej ozirati v prvi vrsti premišljena vzgoja.

Velika zapletenost življenjskih in družbenih pojavov vsega človeškega bitja se ne da v kratkem izraziti in regulirati s kako umsko obliko. Človek naše dobe ne veruje, da prinese človeštvu blaginjo samo razum in umsko prosvetljenje.

Enostransko racionalistično navdušenje pa se je streznilo i dalje. Izgubili smo vero v možnost človeške vednosti, nasproti sili vednosti prodira skepsa (dvømljivost), vedno bolj čutimo, da je vkljub vsemu napredku človeškega spoznanja in vkljub vsem nepričakovanim uspehom znanstvenega dela vendar človeško znanje le relativno in necelotno, da nam kar najpopolneje izšolani razum ne more odgovoriti na osnovna in »poslednja vprašanja« našega bivanja, na poslednje tajnosti človeškega življenja. Znanstveni napredek je v istem zmislu le navidezen.

Vedno veljajo več ali manj sokratične besede: »Malo je tega, kar vemo; toda veliko več tega, česar ne vemo.« Čim bolj se množi naše znanje, tem več postaja novih, težkih ugank.

Da, velika je sila človeškega razuma in vendar kako majhna v razmerju z neskončnostjo neznanega, ki nas obkrožuje!

Ljudje smo v vsem svojem prizadevanju podobni le sv. Avguštinu, pretakajočemu morje. Vsakdo izmed nas, i najnadarnejši in najučenejši, je, pravi Newton, kakor deček, ki se igra na morskem bregu in se zabava s tem, ako najde gladke kamenčke in bleščeče školjke — toda pozablja pri igri, da se razprostira pred njim široko morje tajne in nepresežne resnice.

Jako primerno je opomnil evropsko ljudstvo na meje vsega umskega prizadevanja francoski pozitivist *L i t t r é*. Ne strinja se z optimističnimi sanjami Baconovimi, ampak pripoveduje o sebi, kako je prešel ves kontinent pozitivnega znanja, v poedinih vedah shranjenega, in prišel na daljnem obrežju tega kontinenta k najbolj zapadnemu predgorju. In pred seboj je videl morje neskončnih, nedosežnih tajnosti. Nima ne čolna ne vesel ne busole, da bi jih preiskal; vendar postaja, se

klanja pred tem Neznanim in v posebnem čutnem stanju kliče na pomoč in se obrača z zaupanjem k Njemu, »ki obnovi silo njegove misli in dodeli, da se naseli mir v njegovem srcu.«

VI.

Slutnja Neskončnega, od katerega človek čuti, da je odvisen, je nov karakteristični znak našega dovršujočega se stoletja. Začenjamo ocenjevati pomen religije za ljudsko blaginjo in njen vzgojevalni učinek. In pogledi našega ljudstva se obračajo iznova h krščanstvu in njegovim vzvišenim idealom: v trdnem upanju, da je napredek možen, vidimo v morali pravi cvet verskega življenja in vedno bolj naraščajo glasovi, ki si prizadevajo, da biljubezen do bližnjega prešla iz knjig in propovednic naravnost v življenje, da beseda postane telo. Moderni človek je sicer nehal imeti zaupanje v krščanski supranaturalizem, ne obrača svojih oči proti nebu — tem bolj pa se je oprijel pozitivne strani krščanstva in v dejanski ljubezni do bližnjega vidi možnost spasenja. Gre nam za verski in nravni življenjski preporod. Ne mislim naštevati vseh pojavov, ki spadajo sem:

edina pomenljiva postava L. N. Tolstega nam pove mnogo. Ta častivredni mislec je podoben preroku, ki kaže vsemu človeštvu pot v obljubljeni deželo.

Verska strpnost, tako drago priborjena, je šele omogočila razvoj verskega življenja v vsej njegovi posebnosti. Stojimo v začetku tega, kar bi imenoval verski in nravni preporod, vendar toliko morebiti moremo reči, da je resničen verski napredek in razvoj mogoč le tedaj, ako se zastareli nauki prilagodijo novim nazorom, ako se zmanjšata antropomorfičnost in enostranska dogmatičnost verskega naziranja. Mnogo se ne more vzdržati v tej antropomorfični obliki, kakor se doslej uči. Švedski mislec Troels-Lund opozarja zlasti na dvoje.¹

Sam nauk o božjem Sinu kot spasilju sveta se ne da vzdržati v tem dobesednem pomenu, kakor hitro moderni človek resno o njem razmišlja. Kaj je namreč »svet«? To vendar ni ta mala zemeljska obla in njeno najbližje okrožje, marveč bilijoni in bilijoni obel v neskončnem? V vsakem trenutku za blešče nove oble, naseljuje se neskončni pro-

¹ »Himmelsbild und Weltanschauung im Wandel der Zeiten« (Lipko 1900), str. 261.

stor z novimi svetovi, ki so izšli od neskončnega Boga, daleč, daleč nad tem, kar more obseči uboga človeška misel. In ta Bog naj ima »edinega sina«, okrog njegovega pojava na zemlji naj bi se razvijal ves svet od večnosti do večnosti?

Ali pa učenje o satanu in peklu. Neskončni in vsemogočni Bog naj ima za nasprotnika hudobno bitje, ki bi moglo delovati proti njegovi volji? In vendar ostaja pri tem Bog neskončen in vsemogočen. — In Bog, o katerem uče, da je ne le ljubeč, ampak ljubezen sama, naj bi hotel svoja bitja, svoje otroke za njih upornost kaznovati z večnimi peklenškimi kaznimi? Vsak nekoliko razviti moderni človek, ki je tudi vsaj v najmanjšem občutil, kaj je ljubezen, more na take predstave o nebeškem očetu odgovoriti edino le: »Sramuj se!«

Pač moremo reči: Miti in antropomorfizmi niso bistvo religije. To so naravno nujni del v prvem razvoju (ni treba obširno dokazovati, da niti veda ni brez mitov), polagoma pa se simbolizirajo in naposled docela odpadajo, ko so dovršili svojo nalogo. Religija sama pa je enako kakor veda (filozofija) in umetnost del vsega kulturnega življenja in v svoji prerojeni podobi kot utelešena ljubezen pripomore k temu, da se izpremenita tema in

bolečina sveta v luč in radost, da nastopita namesto tesne dvomljivosti veselo upanje in ljubezen do življenja.

Z razvojem religije k etičnemu idealu in z vzajemno strpnostjo se mora naravno bistveno izpremeniti tudi šolsko poučevanje religije. Pojde glavno za to: vcepiti mladini prepričanje, da je religija neposredno uverjenje človeškega srca o bivanju Boga kot principa najvišjega dobra in da svet, ki ima svoje bivanje v Bogu, ni malomaren nasproti dobremu in zlemu, ampak da je dobro poslednji zmisel vsega ravnanja. Želeti bi si bilo, da bi verski pouk ne deloval enostransko na razum in spomin učencev, da bi se dogmatični del omejil na najpotrebnejše in se prilagodil modernemu naziranju, namesto tega pa da bi se vcepljalo mladini pobožno čuvstvovanje, ki bi bilo opora moralnega dejanja. **N r a v n o s t** bodi posledni namen verskega pouka, ki mu bodi skupen z drugimi učnimi predmeti. **N r a v n o s t** je skupna končna točka, h kateri mora prispeti vsa šolska izobrazba. Obenem naj se mladina zgodaj stvarno poučuje o razvoju in bistvu raznih religij in o cerkveni zgodovini. Tako naj se širi plemenito porazumevanje verskega življenja, strpnost in spoštovanje nasproti tujemu verskemu prepriča-

nju. Skratka, verski pouk bodi vzvišen nad konfesionalno enostranost in mržnjo.

VII.

Ako doslej naznačeni razvoj misli daje smer naši dobi, je umevno, da določuje vsej vzgoji neki smoter. Zlasti šolska vzgoja ne sme, ako hoče izpolnjevati svoj namen, podajati le vednosti, katere bi si dostikrat mladina s silo vtepalala v glavo. Dosedanja vzgoja je bila enostransko umska, a še tu ne popolna. Ne vednost, ampak mišljenje bodi namen umske izobrazbe. Enostransko prenapolnjevanje spomina brez lastnega samostojnega premišljevanja o podani stvari ima vedno škodljive posledice. Tako vzgojeni posameznik ni nikoli docela sam svoj, duševno njegovo življenje je le oglas tega, kar so mu drugi vcepili, in vsa njegova vzgoja ni organični razvoj njegove lastne duševnosti. Bistriti čute, razvijati zmožnost opazovanja in vzbujati v učencu njegove lastne misli: k temu se mora obračati v prvi vrsti vsa vzgojevalna delavnost. Namen te umske izobrazbe je že dobro naznačil Locke v svojih Mislih o vzgojevanju z besedami: »Glavni vzgojevateljev namen ni ta, da bi podal gojencu obsežno snov vednosti, ampak

ta, da bi ga vzpodbujal k lastnemu duševnemu delu, da bi vzbujal v njem ljubezen in spoštovanje k vedam in ga navajal k temu, da bi spoznaval samega sebe in se dalje izobraževal. Ukaželjnost bi se morala pri otroku prav tako skrbno gojiti kakor druge poželjivosti krotiti. Vednosti je treba iskati, toda le v drugi vrsti kot sredstva k važnejšim opravilom. Učitelj imej vedno to pred očmi, da ni njegova naloga podajati množine vednosti, ampak le kazati pot k vednostim.«

Na to se je treba skrbno ozirati pri izboru učne snovi bodisi iz prirodoslovne, bodisi dušeslovne stroke in pri uredbi izpraševalnih sistemov. Tu moremo glavno uspešno delovati proti nerazumnemu obteževanju dijakov, proti enostranskemu gojenju posameznosti in nevažnih podrobnosti, proti vsemu mehničnemu in šablonskemu šolskemu delu od ure do ure.

Vsa novodobna vednost pa ima od Bacona dalje praktični značaj. Veda je moč in njene pridobitve značijo, da si je moderni človek z novimi iznajdbami in odkritji olajšal in oslajšal pozemeljsko življenje. Šola mora navajati k porazumevanju teh stvari, mora podajati dijaštvu znanje tehničnih pridobitev; zakaj to znanje je danes pred dru-

gim važen činitelj moderne izobrazbe. Brez tehničnih vednosti je človek tujec v lastni hiši, živi enostransko v preteklosti, zna morbiti konstruirati in narisati most, ki ga je postavil Caesar čez Reno — toda o velikih sodobnih stavbenih delih nima niti pojma. Enostranski historizem naše šolske vzgoje se mora zmanjšati. Resnica je, da je zgodovina učiteljica življenja; i lastno dobo umeva človek le kot posledico zloženega razvoja preteklosti. Tudi danes so resnične besede Goethejeve, da mora mladina vselej iznova začeti in kot individuum preiti dobe svetovne kulture. Toda enako naj se ozira človek tudi v prihodnost in se zaveda namena, h kateremu speje sodobni razvoj, da bo lastna njegova delavnost premišljena, da živi življenje v resnici in se ne vdaja v njem često utopističnim sanjam. Ako bodo šole vseh stopenj bolj gledale na tehnične pridobitve nove dobe, potem šele pridobi prirodoslovna izobrazba pravo, neposredno življensko moč in plemenita humanistična naobrazba — ki je naravno i naši dobi najvišji ideal vzgojevalnega dela — se tu izpopolni z novim činiteljem. Gotovo bi bila jako usodna napaka, ako bi se ta činitelj v celoti moderne kulture zanemarjal.

S tehničnimi pridobitvami, z iznajdbo strojev, s tovarniškim delom, z izpopolnjenimi komunikacijskimi sredstvi, s telegrafom, telefonom, zaradi ogromnega razvoja tiska in zlasti časopisja, z naraščanjem velikih mest in ker se kupiči v njih prebivalstvo raznih vrst, ki se razlikujejo med seboj po razmerah in tradicijah, dobiva vse sodobno življenje novo, doslej neznano, posebno obliko. Bilo bi zopet nerazumno in lahkomišno, ako bi vse to zanemarjali, ko določujemo vzgojevalne ideale svoje dobe. Že Locke je vzklikal: »Živeti ne znamo, toda latinski razgovarjati se učimo.«

Sistematično vzgojevalno delo v družini, šoli in družbi nas mora pripravljati na življenje v njegovi polnosti, v vseh različnih ozirih in straneh. Šolstvo se demokratizira in postaja enotno, umetni kastovski razločki med »izobraženci« in »neizobraženim ljudstvom« izgubljajo svojo neprestopnost, izobrazba postaja vsakdanji kruh. Živimo v dobi vseučiliških ekstenz (kurzov za ljudstvo): veda ne sme biti monopol privilegiranih vrst, ampak mora biti z življenjem v neposredni zvezi in postati potreba vse družbe. Izobrazba in vzgoja se skratka socializirata.

VIII.

Vprav socialno vprašanje, v čigar znamenju vstopamo v novo stoletje, nam določuje s svojimi težkimi življenjskimi problemi nove ideale. Vzgoja v najširšem zmyslu se obrača k novim namenom, postaja socialna vzgoja. Splošno se priznava dandanes resnica preroških besed Komenskega, naj bi se že nežnemu otroku vcepljalo prepričanje, »da se ne rodi človek samemu sebi, ampak Bogu in bližnjemu t. j. družbi ljudskega pokoljenja, da si prizadevamo s službo kolikor največ mogoče koristiti drugim ljudem.« Plemenita človečnost mora biti končni namen vse vzgoje (šola bodi, kakor pravi Komenský, kraj, kjer se delajo popolni ljudje, »perfecta hominum officina«). Poedinec se vzgajaj od družbe in izobražuj za rednega člana družbe. Ako vzgoja dela iz človeka človeka, kakor trdi Kant, dobro dodaja P. Natorp, da se človek edino le v človeški družbi povzdigne do prave človečnosti. »Vzgoja individua ima v bistvenem smeru svoj pogoj v socialnosti, kakor je na drugi strani človeška uredba socialnega življenja v svoji osnovi odvisna od primerne vzgoje indivi-

duov, ki naj je bodo deležni.« Odtod izvirajo bistvene zahteve splošnega šolstva, da bi bilo splošno obvezno (obligatno obiskovanje šole), brezplačno in v rokah laikov.

Vzgojevalni ideal naše dobe postaja jako zložen: obsega v sebi i elemente, kakor so se nam s preteklim razvojem ohranili kot dragoceni deli sodobne kulture (staroveški naturalizem, krščanska ljubezen do bližnjega, prosvetljeni ideali splošne omike), i elemente, kakor nam jih narekujejo sočasne razmere (prirodoslovni realizem, tehnične pridobitve, socialne potrebe).

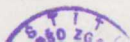
Danes, ko postaja vzgoja važno socialno opravilo, se mora nujno previdna politika zlasti brigati za uredbo šolstva. Z vzgojo naroda, t. j. z vzgojo vseh njegovih posameznikov brez razločka, je mogoče zagotoviti njegovo notranjo silo, ki edina more biti izdatni pogoj vsaki zunanji politični akciji. To resnico je dobro označil Havlíček, ko je pisal:

Kdor pozna le nekoliko zgodovino in tok tega sveta, ta gotovo ve, da si nobena politična stranka, noben narod ne more drugače pridobiti končne zmage nego s svojo lastno notranjo silo, s to veljavo, ki si jo je poprej sam priboril; zato vsakdo najbolje deluje za

notranjo svobodo naroda, ako pomaga množiti njegovo notranjo silo. Notranja sila naroda pa je njegova izobrazba, moč, gočnost, delavnost, npravnost in neomadeževanost.«

Ako so že v preteklem stoletju skrb za šolstvo razglašali prosvetljeni vladarji kot eminentno politično stvar, je to tudi dandanes, samo da moramo dodati: v državah z raznimi narodnostmi je treba, da ima vsak narod nad svojim šolstvom popolno in najvišjo pravno moč, da v uredbi šolstva odločuje po svojih lastnih potrebah, potem, kakšnačajimajo ideje in kultura njegove dobe.

Dolga stoletja je bilo vse šolstvo izključno pod nadzorstvom in pravno močjo cerkve. Dandanes ga ureja država. Obe nujno uvajata v šolstvo enotnost in enakomernost; zato tiči mehanično v ohranjenih tradicijah. Šolstvo se more uspešno razvijati v zmislu kulturnega napredka le na osnovi svobode, samostojnosti, samouprave. Naloga današnje dobe je, da osvobodi šolstvo ne le od cerkve, ampak po notranji strani (t. j. po vzgojevalni in poučevalni strani) tudi od države in mu pridobi, kakor se priznava

samostojnost sodništvu, tako podobno samostojnost in neodvisnost kot lastni kulturni in prosvetni instanci.

V soglasju z duhom naše dobe si moramo torej prizadevati za osamosvojo šolstva zlasti v tem zmislu, da bi imel narod veljavni vpliv na uredbo šolstva, ki naj služi njegovim prosvetnim potrebam, da bi bila narodna vzgoja enotna in bi obsegala vse strani, kakor jih kaže značaj idej naše dobe z ozirom na posebne razmere in potrebe. Šolstvo naj se ne upravlja centralistično in po eni obliki za vse narodnosti, naj se ne ureja po eni šabloni, ampak naj se razdeli po posameznih narodnostih in vsaka izmed njih imej dovolj vpliva, da si ureja svoje šolstvo po svoje.

Vse šolstvo se mora ponarodniti, dalje se moramo boriti za to, da postane strokovno. Želeti bi si bilo, da se administrativno nadzorovanje šolstva loči od vzgojevalnega in učnega nadzorovanja: administrativno naj obdrže državni organi, skrb za poučevanje in vzgojo, zlasti odločevanje glede izprememb in reform učenja samega, t. j. učnih predmetov in metod, naj se izroči najboljši poklicanemu činitelju — učiteljsstvu samemu. To naj si izvoli v vsakem narodu

izmed sebe najvišji organ, primerno raznim kategorijam in stopnjam učnih zavodov od ljudske pa do visoke šole, najvišji šolski svet, ki bi postal lastno kulturno in prosvetno središče narodnega življenja in pazni čuvaj tega, da bi hodilo šolstvo vedno krepko naprej po poti napredka. Le notranja sila in izobrazba, kakor je zahteval Havlíček, nam pridobita svobodo in samostojnost.

